

BELGESEL YAZIN ÖRNEĞİ OLARAK HEIMRAD BÄCKER'İN *TUTANAK* ADLI METNİ

Doç. Dr. Funda KIZILER EMER* / Fatma Nur YILMAZ**

Öz: Bu çalışmada, 20. yüzyıl Avusturya yazınının önemli temsilcilerinden sayılan Heimrad Bäcker'in *tutanak (nachschrift)* adlı metni, belgesel yazın türü bağlamında analiz edilmiştir. Bäcker'in bu sıra dışı metni, siyasal yazın veya belgesel düzyazı olarak da tanımlanan "belgesel yazın" türüne girer. Belgesel yazın, ilk olarak 1920'li yıllarda ortaya çıkıp 1960'lı yıllarda hızlı bir yükselişe geçen ve 1990'lı yıllarda medya ve iletişim kavramları ile kaynaşarak gelişen bir yazın türüdür. Avrupa'da, özellikle siyasal özgürleşme hareketlerinin ivme kazandığı 1960'lı yıllarda gelişen bir tür olan belgesel yazın, birçok yazarın politik-ideolojik düşüncelerini eleştirel olarak ifade edebilmesine olanak tanıyan yapısından ötürü popüler bir tür haline gelmiştir. Bireysel gereksinimler yerine kolektif gerekliliklere yönelen ve toplumsal, siyasal, hukuksal, ahlaksal gerekliliklerin ihlal edildiği gerçeklikleri örneklerle aracılığıyla somutlaştırmayı amaçlayan belgesel yazın, estetik ve edebi kaygıları art alana çekip çarpık gerçeklikle çarpıcı biçimde yüzleştirerek sarsmak istediği okura doğrudan bir aktarım sunar. 1990'lı yıllardan itibaren ileri derecede gelişmiş bilgi ve teknoloji dünyasında nicelik ve nitelik yönünden artan bir çeşitlilikle farklı medyalara aktarılan resmi belgeler ve arşivler, yazın dünyasını da etkilemiştir. Bu süreçte disiplinler arası bir nitelik kazanan belgesel yazın türü, belgesel tiyatro ile birlikte yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Belgesel yazın türünün Alman dilindeki en yetkin örneklerinden biri olan Bäcker'in *tutanak* adlı metni, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde suç mekanizmalarının yargılandığı uluslararası ceza mahkemesi olan Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nde sunulan soykırım tutanaklarının, estetize edilmeksizin metin evrenine aktarıldığı bir eserdir. II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'nda işlenen soykırım suçunu (Holokost) konu edinen bu metni belgesel yazın türü bağlamında analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, dış dünyaya dönük eleştiri yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde, ilgili eserin daha önce herhangi bir çalışmada, özellikle belgesel yazın örneği çerçevesinde ele alınmadığı saptanmıştır. Bu noktada çalışma belgesel yazın bağlamında özgün bir çalışma olmakla birlikte, Türkiye'de *tutanak* eserinin belgesel yazın örneği ile ele alındığı ilk çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Heimrad Bäcker, *tutanak*, belgesel yazın, Holokost, kolektif bellek.

AS AN EXAMPLE OF DOCUMENTARY LITERATURE HEIMRAD BÄCKER'S TEXT NAME OF *TUTANAK*

Abstract: In this study, the text of Heimrad Bäcker, who is considered to be one of the important representatives of the 20th century Austrian literature, named *tutanak (nachschrift)* was analyzed in the context of documentary literature. This extraordinary text of Bäcker falls

ORCID ID : 0000-0003-2204-3063* / 0000-0002-0049-6988**

DOI : 10.31126/akrajournal.903085

Geliş tarihi : 25 Mart 2021 / Kabul tarihi: 24 Nisan 2021

*Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü.

into the "documentary literature" genre, which is also defined as political literature or documentary prose. Documentary writing is a type of literature that first emerged in the 1920s and started a rapid rise in the 1960s and developed in the 1990s by blending with the concepts of media and communication. Documentary literature, which was a genre that developed in Europe in the 1960s, when political emancipation movements gained momentum, has become a popular genre due to its structure that allows many writers to express their political-ideological ideas critically. Documentary literature, which focuses on collective necessities rather than individual needs and aims to concretize realities in which social, political, legal and moral requirements are violated, through samples, presents a direct transfer to the reader that it wants to shake by pulling aesthetic and literary concerns into the background and confronting distorted reality. Since the 1990s, official documents and archives, which have been transferred to different media with an increasing variety in terms of quantity and quality in the world of advanced information and technology, have also affected the world of literature. Documentary literature, which gained an interdisciplinary character in this process, started to become widespread with the documentary theater. One of the most competent examples of documentary literature in German language, Bäcker's text *tutanak* is a work in which the reports of genocide presented at the Nuremberg Military Criminal Court, the international criminal court where criminal mechanisms are tried in the post-World War II period, are transferred to the text universe without being aestheticized. In this study, which aims to analyze this text, which deals with the crime of genocide (Holokost) committed in Nazi Germany during the Second World War, in the context of documentary literature, methods of criticism towards the outside world were used. As a result of the researches, it has been determined that the relevant work has not been handled in any previous study, especially in the context of documentary literature. While working on an original documentary study of the literature together at this point, it is the first study dealt with the documentary record type example of work in Turkey.

Key Words: Heimrad Bäcker, *tutanak*, documentary writing, Holokost, collective memory.

Giriş

Bu çalışmada çağdaş Avusturya yazınının önemli temsilcilerinden olan Heimrad Bäcker'in (1925-2003) 1986 yılında yayımlanan *tutanak* (*nachschrift*) adlı eseri, "belgesel yazın" bağlamında incelenmiştir. Bäcker'in bu metni aslında iki ayrı kitaptan oluşur, ikincisi *tutanak 2. (nachschrift 2.)* adıyla 1997'de yayımlanmıştır, ancak bu makalede yalnızca ilk kitap ele alınmıştır. Friedrich Achleitner'a göre *tutanak*, "somut şiirin¹ başyapıtıdır ve ayrıca bunun yöntemlerinin, gerçekliğin aktarımında betimleyici yöntemlerden çok daha etkili olabileceğinin bir kanıtıdır." (Achleitner'den aktaran: Zeyringer, 1989: 161).

Heimrad Bäcker'in *tutanak* adlı metni, II. Dünya Savaşı sonrasında, savaşta işlenen soykırım suçunun (Holokost) yargılanması için kurulan uluslararası Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nde sunulan türlü resmî belge ve tutanak

1. Somut şiir (Konkrete Poesie), "1930'lardan beri 'somut sanat' olarak bilinen güzel sanatların bünyesinden Mondrian, Kandinsky çevresinden koparılıp alınan ve 1955 yılında Eugen Gomringer tarafından yürürlüğe sokulan bir akımdır." Susku, kolaj, ironi, oyun vb. teknikleri yoğun kullanımıyla irasallaşan somut şiir, her açıdan anarşist ve statüko karşıtı olup "dil eleştirisini ve toplum eleştirisini öne çıkarır" (Sarı, 2006: 355-356). * Tarafımızdan çevrilmiştir.

aracılığıyla bu çarpık mekanizmayı deşifre etmeye yönelir. Yaklaşık altı milyona varan Musevinin toplama kamplarında türlü işkencelerle katledildiği bu-soykırım, diğer adıyla Holokost olgusunun yarattığı dehşeti belgeleyen çeşitli kayıtların; uygulanan akıl almaz işkence ve deneylerin, işlenen toplu cinayetlerin resmi belgeleri ile tutanaklarının, estetize edilmeksizin metin evrenine aktarıldığı bir metin olarak, belgesel yazın türünün Alman dilinde yazılmış en yetkin örneklerinden birini sunar. Yazar metnini tümüyle faillerin, kurbanların, müşteki ve sanıkların söylemlerinden yaptığı türlü alıntılarla öreerek yapılandırmıştır (Zeyringer, 2008: 161-162). Bu çoğul bakış açısıyla soykırım mekanizmasını aydınlatmaya çalışan *tutanak* adlı metin, tarihsel bellek yitimine karşı bir anımsatma ve uyarma işlevi taşır.

“Belgesel yazın” (İng. documentary literature, Alm. die “Dokumentarliteratur”) temel yazınsallık ölçütü sayılan kurmacayı (İng. Fiction, Alm. die Fiktion) tümüyle yadsıyıp dışlamasa da, olabildiğince art alana iterek, çarpıcı ve çıplak bir gerçeği estetize etmekten kaçınan yalın bir dille aktarmayı temel düsturu edinmiştir. Wilpert onu “bilinmeyen, unutulmuş ya da bastırılan bir gerçeği, siyasal bir bilinç oluşturacak bir anlatım tarzı ve kuru bir dille gözler önüne sermeyi” amaç edinen bir yazın türü olarak tanımlar (Wilpert, 1989: 201).

Kökene 1920’li yıllara kadar uzanan belgesel yazın; protokoller, tutanaklar, raporlar, banka dokümanları, fotoğraflar, video ve ses kasetleri gibi pek çok farklı belgeyi odak noktasına yerleştirerek, dönemin toplumsal ve siyasal sorunlarını dolaylı olarak eleştiren yazınsal metinleri kapsar (Weiss, 1971: 91). İlk defa 1920’li yıllarda gazete yazılarında öne sürülen varsayımları kanıtlamak amacıyla kullanılan resmî belgeler, belgesel yazının kendini temellendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemlerde belgesel yazına yönelik çalışmalar yapılmış olsa da, türün gerçek anlamda hayata geçirilmesi ve popülerlik kazanması 1960’lı yıllarda gerçekleşmiştir. Rolf Hochhuth’un kaleme aldığı *Der Stellvertreter* (1963) adlı eser, belgesel yazının hayata geçirildiği ilk metin olarak kabul edilir. Hochhuth’un bu metni ve belgesel yazın üzerine kaleme aldığı birçok eseri, dönemin yazarlarına ilham kaynağı olup öncülük etmiştir. Bu dönemde Almanca yazında özellikle Heinar Kipphardt’ın ve Peter Weiss’in tiyatro türünde kaleme aldıkları belgesel yazın örnekleri öne çıkar. Weiss’in *Notizen zum Dokumentarischen Theater* (1968) adlı kitabında yer alan belgesel tiyatro ve belgesel yazının kapsamı ve amacını detaylı olarak irdelediği deneme yazıları, belgesel yazının tanımlanmasında belirleyici olmuştur (Porombka, 2000: 269).

1960’ların siyasal özgürleşme hareketlerine koşut olarak yükselişe geçen belgesel yazının, 1990’lı yıllarda hızla güçlenen medya sektörüyle iç içe geç-

mesi gelişmesine büyük bir ivme kazandırmıştır. Medya ve kitle-iletişim teknolojilerinin ileri derecede gelişmesiyle birlikte kanıtlanabilir, gerçekçi kaynakların sayısı artmış ve belgesel yazın açısından nicelik ve nitelik açısından büyük bir kaynak zenginliği söz konusu olmuştur. Bu da, gerçek dünyadaki aksaklık ve çarpıklıkları ortaya koyan bu belge ve kaynakların, metin dünyasına transfer edilerek işlenmesinde ve belgesel yazının gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır.

Heimrad Bäcker'in 1968-1985 yılları arasında kaleme aldığı *tutanak* (*nachschrift*) adlı eseri, özellikle 1960'lı ve 1990'lı yıllar arasında ivme kazanan belgesel yazın türünün kült metinlerinden sayılır. Her iki dönemin etkilerini içeren ve dönemleri birbiri ile bütünleşik olarak ilişkilendiren Bäcker'in somut şiir tekniklerinin yanı sıra medyacılık deneyimlerinden yararlanarak kaleme aldığı *tutanak*, İkinci Dünya Savaşı'nda işlenen soykırım suçuna dair orijinal belgeleri kaynak olarak sunan, gerçek dünyadaki çarpık gerçeklikleri kurmaca metin düzlemine taşıyan bir eserdir. Bu çalışmanın amacı, Bäcker'in *tutanak* adlı eserini belgesel yazın türüne yetkin bir örnek oluşturması bağlamında analiz etmektir. Çalışmada, araştırma nesnesine uygun olarak seçilen dış dünyaya dönük eleştiri yöntemlerinden yararlanılmıştır.

1. Belgesel Yazın Üzerine

Belgesel düzyazı, belgesel edebiyat ya da belgesel yazın; belgeleri eserlerin merkezine koyan, gerçeklik dünyasında gerçekleşen gerçek (real) nitelikteki olgulara dayanan ve yazarın kurgu stratejilerine bağlı olarak yazınsallaştırılan, belgelerin kurgu ile kaynaştığı bir türdür (Bağ, 2014: 41). Stephan Porombka belgesel yazını "operative Literatur" ("uygulamalı edebiyat") olarak tanımlar. "Operative Literatur" tanımlaması ile kastedilen; burada estetik kaygıların ya da duyguların kısmen arka plana atılarak, alımlayıcı konumundaki okurların belgeler aracılığıyla düşünüp sorgulamaya yönlendirildiği bir edebiyat türünün söz konusu olduğudur. Belgesel yazının tarihsel gelişim süreci şu şekilde özetlenebilir:

- a) 1920- Agitatorische Literatur (çalkantılı edebiyat)
- b) 1960- Politische/Operative Literatur (politik/uygulamalı edebiyat)
- c) 1990- Massenkommunikationsorientierte Literatur (kitle iletişim odaklı edebiyat) (Porombka, 2000: 278).

Genellikle Alman yazını ile özdeşleştirilen bir tür olan belgesel yazın 1920'li yıllarda ortaya çıkmış, 1960'lı yıllarda savaş sonrası döneme dair mevcut belgeler ve kaynaklardan beslenmiş, 1990'larda ise medya kavramı ile iç içe geçmiş bir türdür. Belgesel yazın türünün gelişim sürecinde periyodik olarak yaklaşık otuz yıl kadar duraklama dönemleri olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun asıl nedeni; belgesel yazının kurgu ile kaynaşması

noktasında mutlaka geniş bir dokümantasyona ve kronolojik olarak arşivlenmiş belgelere ihtiyaç duyulması ile ilintilidir.

Belgesel yazının temelleri ilk olarak 1920’li yıllarda günlük olarak yayımlanan bir gazete aracılığıyla atılmıştır. İlgili gazetede yer alan haber niteliğindeki yazılarda, özellikle ekonomik ve politik bağlamda meydana gelen gelişmeler hususunda okura zengin dokümanlarla kanıtlanan bilgiler sunulmuştur. Ayrıca o dönem yayımlanan Alfons Paquet’in *Fahren* (1924) adlı eseri de siyasal tiyatro ve belgesel yazın üzerinde oldukça etkili olmuştur. Dramatik roman türünde kaleme alınmış olan bu eserde, dönemin sosyal ve siyasal düzeni, sunulan belgeler aracılığıyla kanıtlanarak eleştirilmiştir. Belgesel yazın ve belgesel tiyatro açısından önemli sayılan bir başka eser de Alman tiyatro yönetmeni Erwin Piscator’un *Das politische Theater* (1929) adlı metnidir. Piscator aracılık, sentez, belge ve sanat olmak üzere dört temel kavram üzerine odaklanan eserinde tiyatroya, işlenen konulara ilişkin belgelerin okura aktarılmasında aracılık işlevi verip türlü kurgu yöntemleri ile belgeleri esere entegre etmiştir. Tiyatro, aktarılmak istenen politik arzuların vuku bulduğu ve sosyal düzenin dolaylı olarak eleştirildiği bir platform konumundadır. Sentez kavramı ise okura ve onun alımlama eylemlerine bağlı olarak gelişen bir ektir. Okur, sunulan verileri kendi bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak alımlayıp imgeselleştirmektedir ki bu, okur odaklı eleştiri yöntemlerinden biri olan alımlama estetiği (Rezeptionsästhetik) ile örtüşmektedir. Alımlama, okurun ne ölçüde ve nasıl algıladığına bağlı olarak şekillenir. Bu durumda okur, eserin merkezine konulmakta ve düşünerek sorgulamaya teşvik edilmektedir. Piscator’un, politik tiyatro poetikasında üzerinde durduğu diğer nokta ise yazarın, tek bir konuya bağımlı kalmayıp çeşitlilik arz eden belgelerden yararlanmasıdır. Belgelerin çeşitliliği kurgu ile bütünleştirilerek, eserin birden fazla bakış açısından ele alınması sağlanır. Tiyatro, edebiyat ve politika gibi farklı alanların tek bir eserde birbiriyle kaynaştırılmasıyla da eser çok boyutluluk kazanır (Porombka, 2000: 267).

Dönemin siyasal içerikli belgesel yazını bu şekilde biçimlenir. Bu yıllarda orijinal ürünler ortaya koyma amacıyla olan yazarlar için sanat; başta edebiyat ve tiyatro olmak üzere birçok sanat alanını kurgu düzleminde siyasetle bir araya getirmektir. Klasik ve modern sanat anlayışlarını ortak noktada buluşturmak da birçok yazarın ortak amaçlarından; bu buluşmayı sağlayan materyaller ise öncelikli olarak raporlar, tutanaklar, protokoller ve fotoğraflar olur. Başlangıç yıllarında yazarları belgesel yazın türünde eser kaleme almaya teşvik eden temel husus, yazarların klasik sanat anlayışının dışına çıkma arzusu ile ilişkilidir. Klasik sanat anlayışında estetik ve edebi kaygılar ön planda olup ağırlık noktasında birey(sellik) bulunur; yani kolektif hafızayı ve bilinci etkileyen konular onun sanat anlayışıyla çok örtüşmez. Belgesel yazın türünde

kaleme alınmış eserlerde ise tam tersine bireysel ihtiyaç ve arzular arka plana atılarak; tarihsel, toplumsal, politik ve kolektif nitelikteki konular ön plana çekilir. Yazar Egon E. Kisch de *Der rasende Reporter* (1924) adlı eserinin Önsöz'ünde belgesel yazın için esas ilkenin "tarafsızlık" olduğunu belirtir. Ayrıca belgelerde ayrıntılı olarak incelemeyi gerektiren hususların bulunduğunu ve gerçeklik kavramına tek yanlı ve yüzeysel bir bakış açısı ile yaklaşılması gerektiğini vurgular (Porombka, 2000: 267-269).

Belgesel yazın, aradan kırk yıl geçtikten sonra, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndaki soykırım eylemlerini somutlaştırmaya yönelik çalışmalarla hız kazanmıştır. 1960'lı yıllarda birçok yazar tarafından ilgi ile karşılanan belgesel çalışmalar edebiyat ile bütünleştirilmiştir. Bir önceki dönemde tiyatro ve diğer sanat türleri ile kaynaşan belgesel yazın, bu dönemde tamamen edebiyat ile iç içedir. Doğrudan aktarım yöntemi ile toplumu ve sosyal düzeni etkileyen her türlü olgu kurgu aracılığıyla okura aktarılmaktadır. Bastırılmış veya ötekileştirilmiş her türlü duygu ve düşünce yazarın kurgulama teknikleri ile gün yüzüne çıkarılmakta ve okurun geçmişi ile hesaplaşması sağlanmaktadır. Bu dönemde kaleme alınan ilk belgesel yazın çalışması Rolf Hochhuth'un *Der Stellvertreter* (1963) adlı eseridir (Bağ, 2014, s. 41). Bu eser belgesel yazının ilk temsilcilerinden sayılmakla birlikte, tiyatro ve edebiyatın iç içe dokunduğu disiplinler arası bir yaklaşım sergilemektedir. Bir Hristiyan traje-disi olan bu eserde, Yahudi soykırımına (Holokost) karşı müdahalede bulun-mayan Papa Pius XII dolaylı olarak eleştirilmektedir. Ayrıca 60'lı yıllarda Heinar Kipphardt'ın *In der Sache J. Robert Oppenheimer* ve Peter Weiss'ın *Die Ermittlung* eserleri belgesel yazın ve belgesel tiyatro bağlamında oldukça mühim eserlerdir (Miller, 1985: 100). Yazarların amacı mevcut eserlerden ve çalışmalardan çok da farklı olmayacak şekilde ilgili gerçeklikleri yansıtmaktır. Gerçekliklerin ve bilinmezliklerin aydınlatılmaya çalışıldığı bu süreçte belgeler esas araçlardır. Belgeler aracılığıyla okur sorgulama eylemine yöneltilmektedir.

Belgesel yazının detaylı olarak ele alındığı ve belgesel tiyatroya dair önemli tanımlamaların yapıldığı çalışmalardan biri Peter Weiss'ın 1968 yılında yayımlanan *Notizen zum Dokumentarischen Theater (Belgesel Tiyatro Üzerine Notlar)* adlı çalışmasıdır. Weiss, bu çalışmasında belgesel tiyatronun genel çerçevesi hakkında bilgiler sunmaktadır: "Belgesel tiyatrodaki belgelerle şekillendirilmiş oyun türlerini ele almaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur ve bu nedenle belgesel tiyatro olarak adlandırılmıştır." (Weiss, 1971: 91). Weiss'ın bu tanımlamasından hareketle, belgesel tiyatrodaki eserlerin şekillendirilmesi hususuna katkı sağlayan esas materyallerin belgeler olduğu vurgulanmaktadır. Belge olarak nitelendirilen öncelikli materyaller; raporlar, protokoller, istatis-

tik tablolar, banka dokümanları, fotoğraflar, kasetler ve yetkili kurumlar tarafından ibraz edilmiş her türlü dokümantasyon ifade edilmektedir: “Belgesel tiyatro bizlere kitle iletişim araçları tarafından aktarılan, kamusal yaşamın temel unsurudur” (Weiss, 1971: 92). Belgesel yazında okur, kitle iletişim araçları ile son derece ilişkilidir; bu araçların okura sunduğu bilgiler kapsamında birey, belleğindeki olguları imgeselleştirir ve oluşan imgelerin izdüşümlerini eserde arar. Belgesel yazının bu işlevinden ötürü Peter Weiss onu “toplumsal protestonun bir aracı” (Weiss, 1971: 94) olarak tanımlar.

Aslında ortaya çıktığı ilk yıllardan itibaren medya ile son derece ilintili olan belgesel yazın, özellikle 1990’lı yıllarda ileri bir düzeye erişen medya ve kitle iletişim araçları teknolojileriyle kaynaşması sayesinde büyük bir ivme yakalamıştır. Belgesel yazın bu dönemde yalnızca protokoller, tutanaklar ve raporlar gibi yazılı belgeler ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda fotoğraflar, videolar, kasetler ve ses kayıtları gibi görsel-işitsel kaynaklarla da desteklenmiştir. Böylece gerçekliğin kurgu ile iç içe girdiği belgesel yazında kullanılacak kaynaklar zenginleştirilmiş ve gerçekliği belgeleyen bilgilerin birçok bağlamda ele alınması sağlanmıştır (Porombka, 2000: 278-279).

Sunulan bu bilgilerden yola çıkılarak belgesel yazın; yazarların dönemin çarpık gerçekliklerini eleştirip kendi siyasal görüşlerini aktarması hususunda aracılık görevi gören, gerçeklikleri birebir kanıtlayıcı nitelikte birçok belge ve materyali, yazınsal kurgu stratejisi ve teknikleriyle birleştirerek gerçek ve kurmacayı iç içe geçiren bir tür olarak tanımlanabilir. Nitekim burada belgesel yazın türüne örnek bir metin olarak incelediğimiz Avusturyalı yazar Heimrad Bäcker’in *tutanak (nachschrift)*² adlı eseri de okuruna, – yazınsal açıdan somut şiir tekniğinden yararlanarak – II. Dünya Savaşı’nda toplama kamplarında işlenen insanlık suçlarını ortaya koyan son derece geniş bir belge arşivi sunar.

2. Heimrad Bäcker ve *Tutanak*

Heimrad Bäcker 9 Mayıs 1925 tarihinde Hitlerin de doğduğu yukarı Avusturya olarak adlandırılan bölgede doğmuştur. Çocukluğunu ve gençliğini Viyana’da geçiren Bäcker, çok erken yaşta, henüz 14 yaşında iken, savaş ve savaşın gerçeklikleri ile iç içe büyümüştür. Savaşın etkileri hayatının her alanına nüfuz etmiş olması nedeniyle bir dönem ortaokul eğitimine ara vermek durumunda kalmıştır. Ortaokul eğitimine ara verdiği dönemde Tuna Bölgesi’nde Hitler rejiminin halkı Yahudilere karşı kışkırtmak, nefret ve kin beslemek amacıyla yürütmüş olduğu provokasyonlarda yer almıştır. Bu noktada bu eylemlerde yer almış olmasını Heimrad Bäcker hayatının telafi edilmez hatası olarak tanımlamakta ve bu vicdan azabından yalnızca öldüğünde

2. Bäcker Heimrad, *tutanak* (çev. Erhan Altan-Selda Saka), İstanbul, Dünyadan Çıkış Yayınları, 2004.

arınabileceğini ifade etmiştir. Her ne kadar savaşın pek çok olumsuzlukları ile iç içe bir yaşam sürmüş olsa da eğitimine uzun vadeli aralar vermemiştir. Üniversite eğitimi Felsefe, Sosyoloji ve Etnoloji üzerinedir. Heimrad Bäcker'in üniversite öğrenimine başladığı dönem savaşın şiddeti giderek artmıştır. Her zaman edebi bağlamda bir kariyer planlaması yapan Heimrad Bäcker, bu dönemde de edebi kariyeri bağlamında çalışmalarına ara vermeyerek ilk şiirlerini yayımlamıştır (Bäcker, 2004: 148).

Edebî kariyerine yönelik pek çok girişimde bulunmuş olan Bäcker için kariyerinin asıl dönüm noktasını medya sektöründeki deneyimleri teşkil etmektedir. Bir dönem medyacılık ile yakından ilgilenmiş ve çeşitli basın gruplarında görev almıştır. Özellikle dergi ve gazete yayıncılığı yapan basın grupları ile çalışmış olması, Heimrad Bäcker'in belgesel yazın eserlerinin temellendirilmesi ve tarafsızlık ilkesini benimsemesi hususunda önemli katkıları mevcuttur. Bu noktada Bäcker'in belgesel yazına dair ilk deneyimleri medya sektöründeki deneyimlerine bağlıdır. Metin evrenini hayatının her alanına dâhil etmiş bir isim olarak Bäcker, iç içe büyüdüğü savaş ve savaş sonrası kavramlarına ilgi duymuştur. Böylelikle savaş sonrası dönem üzerine yoğunlaşmış ve Frankfurt-Auschwitz duruşmalarına katılarak mahkemeye dair 42.000 sayfalık protokoller, tutanakları, raporları, mahkûmlara ve askerlere ait pek çok belgeyi okumuştur. Bu durumda edebî kariyerine belgesel yazın üzerinden yön vermek isteyen yazar, kariyerinin dönüm noktasını teşkil eden, 1986 yılında ilk kez Droschl Verlag aracılığıyla okura sunduğu *tutanak (nachschrift)* eserini yayımlamıştır. *Tutanak* eseri belgesel yazın türünde kaleme alınmış, gerçekliklerin ilgili belgeler aracılığıyla kurgulanarak sembolize edildiği bir eserdir. Eserde ilgili belgeler, somut şiir kurgulama teknikleri ile yeniden şekillendirilmiş ve derleme olarak okura sunulmuştur.

Heimrad Bäcker çocukluğunu ve gençliğini savaş döneminde geçirmiş bir isim olarak savaşa gerek sosyolojik gerekse de politik bağlamda oldukça aşinadır. Ayrıca bir dönem Nazi rejimi ile işbirliği içerisinde olmuş olmasının edebî kariyeri üzerinde yadsınamayacak etkileri bulunmaktadır. Nazi rejimi ile kurduğu ortaklık neticesinde hem Nasyonal sosyalist suç mekanizmasının sistematik düzenine hem de uyguladığı stratejilere oldukça hâkimdir. Tüm bu ideolojik deneyimlerin izdüşümlerine eserlerinde rastlamak ise oldukça mümkündür. Bu bağlamda savaşa ve suç mekanizmalarına dair tüm izdüşümlerin gerek tanıkların gerekse de sanıkların bakış açısı ile tarafsız olarak somutlaştırıldığı, belgesel yazın türü için oldukça mühim bir eser olan *tutanak* eserinde gözlemlenmektedir. Ayrıca Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nin devamı niteliğinde olan Frankfurt-Auschwitz duruşmalarının ve duruşmalarda kullanılan belgelerin esasen *tutanak* eserinin şekillenmesi hususunda oldukça önemli etkileri vardır. Heimrad Bäcker duruşmalarda yer almış, savaşa ve savaş suçlarının

nasıl bir platformda yargılandığına somut olarak tanıklık etmiştir. Yazarın tanıklık edip içselleştirdiği tüm bu olayların tesirleri eserde açık olarak gözlemlenebilmektedir.

3. Nürnberg Askeri Ceza Mahkemelerine Dair Bir Ara Söz

İkinci Dünya Savaşı'nın 2 Eylül 1945 yılında son bulmasıyla başlayan savaş sonrası dönemde savaşın yıkımlarını gerek maddi gerekse de manevi olarak telafi edebilmek amacıyla birçok adım atılmıştır. Savaş sonrası dönemde söz konusu mağduriyeti gidermek maksadıyla kurulan uluslararası Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi bu bağlamda oldukça ehemmiyetlidir. Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi 20 Kasım 1945 tarihinde müttefik devletler (ABD, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği) öncülüğünde savaş suçlularını yargılamak amacıyla kurulan ve 1 Ekim 1946 tarihine kadar devam etmiş uluslararası bir ceza mahkemesidir. Esasen uluslararası ceza hukuku ilkeleri kapsamında kurulmuş bir mahkeme olsa da Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'ni diğer uluslararası mahkemelerden ayıran birçok etmen söz konusudur. Öncelikle Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi *savaşa, barışa ve insanlığa karşı suçlar* ilkelerinden hareket ederek savaş suçlularını yargılamak için birçok yargılama usulü benimsemiş bir mahkemedir.

Savaşa karşı suçlar ilkesi uluslararası savaş politikalarının ve anlaşmalarının ihlallerini içeren bir ilkedir. Ülke yönetimindeki yetkilileri çeşitli etnik gruplara işkence, soykırım ve fuhuş uygulamak ve böylelikle uluslararası politikaları ihlal etme suçları kapsamında yaptırım uygulamayı amaç edinen bir ilkedir. *Barışa karşı suçlar* ilkesi kısmen savaşa karşı suçlar ilkesi ile ilintilidir. Savaşa karşı suçlar ilkesinde uluslararası politikaları tehlikeye sokan her türlü eylem yargılanırken, barışa karşı suçlar ilkesinde tehlike arz eden eylemleri planlamak, uygulamak ve bu eylemleri gerçekleştiren örgütler ile işbirliği yapmak gibi temel suçlar yargılanmıştır. Bu noktada savaşa ve barışa karşı suçlar ilkelerini birbirinden bağımsız görmemek gerekir. Söz konusu ilkeler arasında soykırım eylemlerine ilişkin oldukça ehemmiyetli olan ve uluslararası Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'ni özel kılan esas ilke *insanlığa karşı suçlar* ilkesidir. İnsanlığa karşı suçlar ilkesi tamamen soykırım eylemlerinin cezalandırılması amacıyla ilgili devletler ve yasaları kapsamında oluşturulmuş, başta Yahudiler olmak üzere çingeneler, engelliler ve eşcinseller gibi etnik gruplara din, ırk ve ulus gibi farklılıklar nedeniyle köleleştirme, hapsedme, fuhuş, işkence ve tıbbi deney gibi pek çok suçu yargılamak amacıyla oluşturulmuştur (bk. Parlak, 2015: 48-49).

Nürnberg Mahkemeleri yaklaşık bir yıl devam etmiş ve pek çok sanığın yargılandığı bir mahkeme olmasıyla birlikte savaş dönemine önemli ölçüde ışık tutmuş başat ögedir. Savaş dönemine ait pek çok bilinmezlik ve gerçeklik

bu mahkemede ilgili belgeler ve kaynaklar aracılığıyla aydınlatılmıştır. Bu noktada ilgili sanıkların yargılanması ve soykırım faaliyetlerine yönelik gerçekliklerin açıkça ifade edilebilmesi hususunda Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nde yer alan belgeler aktif rol oynamıştır. Belgeler yalnızca ilgili sanıkların yargılanmasına katkı sağlayan kaynaklar değil, aynı zamanda savaş sonrası edebiyatının belgesel yazın bağlamında gelişim göstermesine katkı sağlamış temel unsurlardır. Belge kavramı yalnızca kanıtlanabilir ve gerçeği yansıtan bir unsur olarak özümsememelidir. Nihayetinde belgeler oldukça karmaşık olarak kabul edilen her olayın ya da olgunun aydınlatılmasına ve ilgili kaynaklara bağlı olarak çözümlenmesine önemli ölçüde katkı sağlayan özel ve yardımcı unsurlardır. Belgeler ilgili suçların kanıtlanması hususunda önemli olmakla birlikte, ayrıca suçluların hangi eylemlerde ne ölçüde yer aldığını açıkça ortaya koymuştur. Bu noktada savaşa ve failere yönelik ortaya konulan bir çok gerçeklik belgeler aracılığıyla kanıtlanabilir kılınmış ve söz konusu belgeler ise belgesel yazının temellendirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

4. Belgesel Yazın Örneği Olarak *Tutanak*

Belgesel nitelikte olan ve somut şiir örneğinde kaleme alınmış olan *tutanak* eseri dört bölümden oluşmaktadır. Orijinal belgelerin kurgulanarak sunulduğu öz kısmı, “Notlar ve Kaynakça”, “Tutanak Üzerine” ve “Heimrad Bäcker’le Söyleşi”. Belgelerin düzyazı biçiminde aktarıldığı öz kısmı eserin esas bölümüdür. Bu bölümde orijinal belgelerden esinlenerek kurgulanmış belgeler yer alır. Ayrıca okurun gerçek ve kurgu kavramlarını bütünleşik olarak gözlemlediği, alımladığı ve yorumladığı kısımdır. Eser esasen gerçeklik kavramı çerçevesinde şekillenmiş olması nedeniyle, eserde yer alan hiçbir belge kurgulanmış ya da hayal ürünü değildir. Mutlaka her bir belgenin esinlendiği orijinal bir kaynak mevcuttur. Bu noktada söz konusu orijinal kaynakların okura açıklandığı bölüm “Notlar ve Kaynakça” bölümüdür. Okur burada kurgulanmış metinlerin asıl kaynaklarına ulaşabilmektedir. Böylece eserin yalnızca kurgulanmış bir ürün olmadığı, tarihsel arka planı olan gerçekliklere dayandığı açıkça saptanmaktadır. “Notlar ve Kaynakça” kısmı I ve II olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. I numaralı kısımda okurun ilgili metinleri çözümlenebilmesi hususunda kolaylık sağlayan yardımcı kaynaklar ve ek açıklamalar yer almaktadır. II numaralı kısım ise orijinal kaynakların açıklandığı kısımdır. Bu noktada ise *orijinallik* (Originalität) ilkesi *tutanak* eseri için esas prensiplerendir. “Tutanak Üzerine” adlı bölüm, çevirmen *Erhan Altan* öncülüğünde hazırlanmış, esere yönelik genel bir bakış açısının sunulduğu bilgi içerikli bölümdür. Bu bölümde Altan, eserin genel olarak aydınlatılması hususunda önemli açıklamalarda ve yorumlamalarda bulunmaktadır. Eserin son bölümü olan “Heimrad

Bäcker'le Söyleşi" bölümü, gazeteci Judith Veichtlbauer ve Stephan Steiner tarafından düzenlenmiş, Heimrad Bäcker ile yapılan röportaj yazılarının derlemesi olarak okura sunulduğu kısımdır. Bu bölümde Heimrad Bäcker'e yöneltilen sorular ve yazarın sorulara verdiği yanıtlar yer almaktadır.

Eserin Nazi suç mekanizmalarına yönelik gerçeklikleri açıkça ifade etmek amacıyla belgeler çerçevesinde şekillendirilmiş olmasının yanı sıra ayrıca eserde kullanılan üslup ve dilsel özellikler de oldukça dikkat çekicidir. Özellikle eserde kullanılan dilsel özellikleri zenginleştirmek amacıyla kullanılan anlatım tekniklerinin bu bağlamda rolü oldukça önemlidir. Heimrad Bäcker eserinde kullandığı dilsel özellikleri şu şekilde tanımlamaktadır:

"[...] Yönetimin şiddet tasarrufu olarak dil, kendi formülasyonlarını tekrar tekrar üreterek faille kurbanı gizler. Bu dil bir kitabın metni haline geldiğinde, yeni bir düzende, içine sokulduğu ilişkiler ağında, gösterilmek istenmediği haliyle, radikal bir kandırmaca olarak çıkabilir karşımıza. Olumsuzlamayı olumsuzluyorum ve sonuç, metnin maskesinin düşmesi oluyor (eğer başarılı olunmuşsa). İfadelerin kabukları kırılır, [Nazi idealleriyle] yabancılaştırılmış olay serbest kalır, duruş belirginleşir ve yapı görünür hale gelir" (Bäcker, 2004: 10).

Eserde aktarım işi montaj ve fragmentar anlatım tekniklerinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Montaj tekniği birçok farklı kaynaktan yararlanılarak elde edilen metinlerin ve içeriklerin yazarın kurgulama tekniklerine bağlı olarak mevcut kaynakların özgünleştirildiği bir anlatım tekniğidir (Eder, 1998: 22-23). Bu bağlamda *tutanak* eserinde kullanılan orijinal metinler yalnızca tek bir kaynaktan edinilen belgeler değildir. Belgeler yazarın uzun süreli araştırma ve inceleme çalışmaları neticesinde arşivlerden temin edilmiş kaynaklardır. Fragmentar anlatım tekniği ise aktarılan olayların dolaylı olarak, kapsamlı olmayacak biçimde yalnızca aktarılan metinlerin özüne bağlı kalarak aktarım yapmayı amaç edinmiş bir anlatım tekniğidir (Eder, 1998: 23). Eserde belgesel yazın ile ilişkilendirilerek kullanılan fragmentar anlatım tekniğinde asıl mühim olgu, gerçeklik ve kurmaca çerçevesinde aktarılan olayların özden bağımsız olmaması gerektiğidir. Bu bağlamda fragmentar anlatım tekniğinin izlerine eserde kullanılan kısa, özden uzak olmayan ve doğrudan gerçekleştirilen aktarımlarda rastlamak oldukça mümkündür.

*"auschwitz telefonları
no. 18 / no. 45 / no. 17 / no. 33 / no. 21 / [...] / no. F III / no. 32 /
no. 62"* (Bäcker, 2004: 29).

Verilen örnekten hareketle, fragmentar anlatım tekniğinin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Yalnızca aktarım sağlanmak istenen husus üzerine endeksli bir yaklaşım söz konusudur. Dolaylı olarak bir anlatım eserde tercih

edilmemektedir. Her ne kadar kurgu ile içselleşmiş bir eser olsa da esasen gerçekçidir. Bu durumda ise belgeler aracılığıyla gerçekleştirilen aktarım doğrudan gerçekleşir.

Belgesel yazının esas ilkelerinden biri tarafsızlıktır. Belgesel yazında mağduriyeti yaşayan tarafın bakış açısı ile olayları tarafsız olarak aktarmak amaçlanmaktadır (Bkz. Bağ, 2014: 42). *Tutanak* eseri ile soykırıma uğrayan Yahudiler, engelliler, çingeneler ve eşcinseller içselleştirilmiştir. Aktarılan her bilgi onların yaşadığı mağduriyeti tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir.

“kararname ile mallara el koyma işlemleri hukuken idari yoldan genişletilmiş mallara el koyma konusunda salahiyyetli bir talimat uyarınca mallara el koyma ile görevli ait mallara el koyma kararını icra etmeden önce mal sahibinin tespitini dosya, ifade ve aynı değerler listelerinin eklenmesiyle dilekçe ile bildirmesi kararnamenin hükümlerinin tespit kararı [...]” (s. 18).

Üçüncü Reich’in 1934 yılında iktidara geçmesiyle soykırım eylemlerinin temeli ilk olarak Yahudilere yönelik uygulanan kısıtlamalar ile başlamıştır. Mal varlıklarına el konulmuş, devletin sunduğu birçok sosyal haktan faydalanmaları ve alman ırkına mensup bireyler ile evlenmeleri yasaklanmıştır. Tüm kısıtlamalara yönelik bilgi veren Heimrad Bäcker, gerçeklikleri ortaya koymak ve bilinmezlikleri netleştirmek amacıyla birçok kaynak temin etmiş ve bu kaynaklara eserinde yer vermiştir. Yazarın bu yaklaşımı ise gerçeklik kavramı ile doğrudan ilintilidir.

“almanya ’dan göç ettirilen yahudilerden,” (s. 19).

“bu soğukkanlılıkla yerine getirme mecburiyeti, sakin faaliyet, bu dün ya görüşü önünde nöbet tutma, bu kararlı olma mecburiyeti, tavizsiz olma mecburiyeti,” (s. 88).

Belgesel metinlerde edebî metinlerde olduğu gibi uzun betimlemelere ve anlatımlara rastlanılmamaktadır. Bu anlatım tarzı yerini kolektif bellekte soyut olarak atfedilen unsurları somutlaştırma amacına bırakmaktadır. Bu noktada ise okur aktif olarak rol oynamakta ve esere dâhil edilmektedir. Okurun bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak eserde tamamlanmamış, eksik ve boş bırakılan kısımlar okurun alımlama eylemlerine bağlı olarak tamamlanmaktadır. Bu bağlamda eserde yer alan virgül ile tamamlanmamış olarak bırakılan eksiklikleri tamamlamak okurun görevidir.

Belgesel yazında olayların kronolojik olarak vuku bulma zorunluluğu bulunmamaktadır. Birincil kaynakların belgeler olması ve belgelerden hareketle bir derleme ve kurgulamanın gerçekleştirilmesi nedeniyle yazarın tercihiyle bağlı olarak kronolojik bir anlatım tercih edilmekte veya edilmemektedir. *Tu-*

tanak eserinde ise yazar Heimrad Bäcker'in tercihine bağlı olarak metin, gerçeklikteki gibi kronolojik olarak devam eden olaylar dizisi biçiminde yapılandırılmıştır. Olayların kronolojik sıralaması şu şekildedir:

- a) Nazilerin iktidara gelmesi
- b) Yahudilere özel olarak uygulanan kısıtlamalar (sosyal kısıtlamalar, ırk yasaları vb.)
- c) Tutukluların toplama kamplarına sevk edilmesi
- ç) Kampta var olan yaşam üzerine (mahkûmlara ve askerler ait notlar)
- d) Ölümler (gaz odaları, krematoryumlar, kara duvar vb.)

Nazilerin iktidara geçmesiyle yürürlüğe giren birçok yasa ile ilgili kısıtlamalar meşru sayılmıştır. Eserde kronolojik olarak ilerleyen akış ilk olarak ilgili orijinal belgeler aracılığıyla kristal gece hakkında yapılan açıklamalarla başlamaktadır.

“ve schiffamt sokağındaki, neue welt sokağındaki, tempel ve stumber sokaklarındaki tapınalardan, untere viadukt sokağındaki, schmalzhof sokağındaki [...] ve turner sokağındaki sinagoglardan alevler yükseldi” (s. 14).

Tutanak eserinde Yahudilere uygulanan kısıtlamalara yönelik mevcut olan metinlerin rolü oldukça büyüktür. Soykırım eylemlerine kadar uzanan bu sürecin ne gibi temellere dayandığını açıkça ortaya konulmaktadır.

“yanmakta olan soba varsa, bir daha üzerine yakacak eklenmeyecek. Söz konusu çini olan veya benzeri (uzun süre yanan) bir soba ise, ateşin, siz Yahudi evindeyken sönebilmesi için sobanın kapağı kapatılacaktır. evi terk ettiğinizde ateşin sönmüş olması gerekmektedir” (s. 17).

Yukarıda yer alan örnekte uygulanan kısıtlamalar açıkça görülmektedir. Özel yaşam başta olmak üzere Yahudilerin sosyal hayatlarına kadar uzanan birçok alanda kısıtlamalar uygulanmıştır. Ayrıca metinlerde dilsel açıdan eksiklikler bulunmaktadır. Yazım kurallarına yönelik ihlaller söz konusudur. Bu durum ise mahkûmların kamp koşulları altında, kâğıt parçalarına tutukları, acele ve özensiz biçimde kaleme alınmış notların orijinal halleri ile okura aktarma arzusu ile ilintilidir.

*“mir viln nisht shtarbn”*¹ (s. 30).

*“TOT HET BITTERE EINDE”*² (s. 36).

Bu örneklerde dil bilgisi kurallarının yazarın tercihine bağlı olarak göz ardı edildiği saptanmaktadır. Yahudilerin Almanca telaffuzlarına bağlı ifadeler kullanılmıştır.

---

1. Ölmek istemiyoruz.

2. Ölümün acı bir sonu vardır

“1. Sevkiyat 20.10.1939 cuma günü 22:00’de aspanya istasyonundan yola çıkıyor” (s. 20).

Toplama kamplarına tutukluların sevk edilmesi önemlidir. Eserde sevkiyat tarihlerinde ve saatlerinde açık bilgiler söz konusudur. Eserde kamp yaşamı üzerine bilgiler genellikle mahkûmların tuttukları notlar aracılığıyla okura sunulmaktadır. Notlarda mevcut durumlar ve koşullar hakkında kimi zaman net bir bilgi aktarımı söz konusuyken kimi zaman ise mahkûmların duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri gözlemlenmektedir.

“4

her kapıda bir eşi bulunan gözetleme deliği iç taraftan nispeten hızla buğulandı

5

ölüler hala ayakta duruyor, bazalattan kuleler gibi; ne yere yığılabildiler ne de devrilebildiler” (s. 35).

“*bunlar chelmno gestaposu’nda çalışmış olan son Yahudiler. bunlar hayatımızın son günleri. bildiriyoruz”* (s. 63).

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı Holokost eylemleri ile kolektif bellekte yer edinmiş bir savaş olması nedeniyle eserde yer alan belgelerin birçoğu bu eylemlere ait bilinmezlikleri aydınlatmak amacıyla yer almaktadır.

“*Sıcaklık neresinden bakılsa 1500 ila 1800 derece kadardı. işte orada, mesela porselen fabrikalarındaki gibi yani eskiden porselenleri fırınladıklarında, gaz yüzünden bir iki metre alev çıkardı ya, orada da öyleydi.*” (s. 46).

Görüldüğü üzere, *tutanak* eseri estetik ve edebî kaygılardan tamamen arındırılmış, yalnızca konu ile ilgili bilgi verme amacıyla kaleme alınmış bir eserdir. Savaş sonrası dönemde yeni bir başlangıcın ilk adımlarının atıldığı bir süreçte duygular bastırılarak yalnızca gerçeklikleri aydınlatmaya endeksli bir yaklaşım söz konusudur. Böylelikle gerçeklik odaklı bir yaklaşım birçok yazarın edebî tutumlarını belirleyen başat öğe olmuştur. Tıpkı bu metinde gözlemlendiği gibi, belgesel yazında bireysel arzular tamamen geri planda bırakılarak, esas olarak toplumu ilgilendiren, kolektif bellekte yer edinmiş olaylara değinmek birçok yazarın ortak amaçlarından olmuştur. Bu noktada ise eserde dilsel determinizmin tesirleri ile karşılaşmaktadır. Dilsel determinizm, kolektif gereklilikleri esas alan, dilsel algıların ise kültürel ve toplumsal bağlamda ve öz dilsel sınırların toplumun gereklilikleri doğrultusunda şekillendiğini savunan determinizmin bir alt disiplindir (Güven, 2012, s. 56). Eserde dilsel determinizmin etkileri geçmişle hesaplaşma (Vergangenheitsbewältigung) kavramı ile ilintilidir.

Savaşın ardından savaşa dair var olan birçok gerçeklik bir dönem ötekileştirilmiş ve edebî eserler geçmişte yaşanan acıları anımsattığı gerekçesi ile yasaklanmıştır. Bu bağlamda Paul Celan’ın rolü oldukça önemlidir. Bireylerin

göz ardı ettiği ve anımsamaktan kaçındığı Holokost gerçekliklerini şiirleri ile içselleştirmiş ve böylelikle onların geçmişle ve gerçeklerle hesaplaşabilmelerine katkı sağlamıştır. Ayrıca Paul Celan'ın bu tutumu birçok yazarı Holokost kavramını eserlerinde kurgulamaya teşvik etmiştir. Bu bilgilere paralel olarak söz konusu durumların etkileri *Tutanak* eserinde mutlaka gözlemlenmektedir.

Esere ait gerek dilsel gerekse de biçimsel özellikler dikkate alındığında, eserin somut şiir formunda yapılandırıldığı görülmektedir. “Somut şiir, şiirin sözcüklerinin sadece imgesel olarak değil, görsel olarak da kullanılmasını amaçlayan bir şiir anlayışıdır” diyen Gökalp, somut şiirin “desen şiir”, “şekilli şiir” ve “görsel şiir” gibi türleri olup “dilin sadece anlamsal ve kavramsal boyutlarını değil, görsel-çizgisel boyutlarını da araştır(dığını)” (Gökalp, 2005: 3) belirtir. Somut şiir esasen yalnızca ilgili konu hakkında bilgi sunmakla sınırlandırılmamaktadır. Somut şiir örneğinde olan bir eserde mutlaka okurda bazı uyarılar verecek imgeler ve simgeler bulunmaktadır. İmgeler aracılığıyla okur bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak belgeleri somutlaştırmakta ve belleğinde sürekliliği sağlamaktadır. Görsel uyarıcılar ise bu noktada aktif rol oynamaktadır. Franz Mon somut şiiri genel çerçevesi ile şöyle tanımlar:

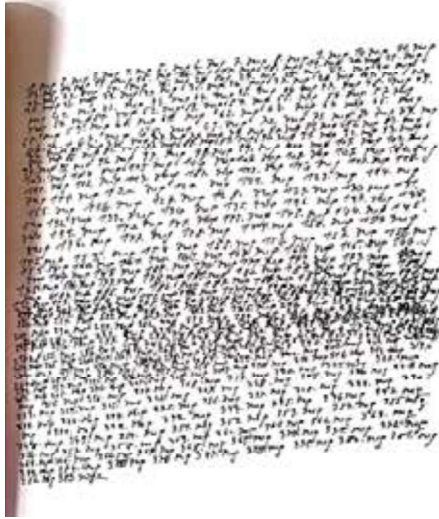
“Yatay zincirin kaybolmaya başlamasıyla birlikte sözcük havuzu düşey zinciri ortaya çıkarır ve dikkati odaklar, sözcüğün bilinen kullanımları bitmez tükenmez bir sürü halinde yansımaya başlar (...) sözcüğün öncesi sonrası yoktur, o artık sadece sürekli yansıyarak ifadeler üreten bir harekete dair bir yönlendirmedir (...) uçsuz bucaksız bir ilişkiler, anlamlar, anular denizinde küçücük bir girdabın eş zamanlı, arka arkaya, iç içe ve kendini bastırarak çağırdıkları...” (Mon'dan aktaran: Bäcker, 2004: 12).

Bu bağlamda somut şiirin esas amacı okurda ilgili imgeler ve çağrışımlar aracılığıyla izdüşümler birliği sağlamaktır. Verilen görsel araçlar mutlaka okurda olayları birbiriyle ilintilemeli ve olaylar arasında ortaklıklar kurulabilmesi hususunda katkı sağlamalıdır. Bu ortaklıkların kurulmasında ise belgeler ve görseller önemli rol oynar. *Tutanak* eserinde yer alan el yazması belgeler bu durumu somutlaştırmaktadır.

El yazması belgelerde ilk olarak dikkat çeken temel husus belgelerin rastgele, oldukça özensiz bir biçimde kaleme alınmış olmasıdır. Bu belgeler ise Nazi rejiminin belge düzenleme gibi resmî işlerde ne denli özensiz ve ciddiyetsiz olarak belgeleri hazırladıklarını temsil etmektedir. Ayrıca el yazması belgeler, belgelerin gerçekliği net olarak yansıtmadığını da açıkça ortaya koymaktadır (Huber, 2008: 79).

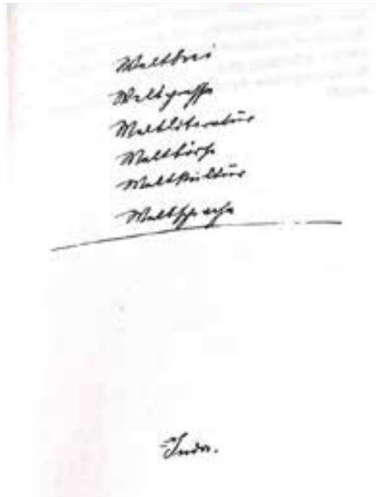
Tutanak adlı bu metin; gerçekliği ispatlayan belgelerin, imgesel ve görsel araçların, somut şiir poetikası teknikleriyle dokunarak gerçeklik ve kurmaca ilişkisi çerçevesinde bir araya getirildiği bir eserdir. Oldukça kapsamlı olarak

Doç. Dr. FUNDA KIZILER EMER
FATMA NUR YILMAZ

Resim 1
(Bäcker, 2004: 31)

258

Resim 2
(Bäcker, 2004: 93)

Resim 3
(Bäcker, 2004: 119)

ele alınmış eserde yer alan metinler çok yönlüdür. Tarihsel arka planında Holokost gibi tüm insanlığı ilgilendiren büyük bir soykırım suçunun yer aldığı *tutanak*, hem belgesel yazın türüne son derece başarılı bir örnek teşkil etmekte, hem de onu somut şiirin teknik olanaklarıyla iç içe geçirerek çok yönlü kılmakta ve derinleştirmektedir.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyal yaşam başta olmak üzere yaşamın birçok alanında etki ve sonuçlarının şiddetle hissedildiği savaş sonrası dönemin etkilerine metin evreninde de rastlanılmaktadır. Özellikle savaş sonrası dönemde bireysel arzuların yerini tamamen kolektif gerçekliklere bıraktığı dönemde belgesel yazın sıklıkla tercih edilen bir tür olmuştur. Belgesel yazın yalnızca savaş sonrası dönem ile sınırlandırılan bir tür değildir. 1920'li yıllara kadar uzanan belgesel yazın tarihçesi, ilk ürünlerini bu dönemde vermiş ve sonraki dönemde kaleme alınmış çalışmalara birçok açıdan yön vermiş bir yazın türüdür. Belgelerin esas materyaller olarak kullanıldığı, var olan gerçekliklerin orijinal kaynakların refere edilerek aktarıldığı belgesel yazın türünde asıl husus, gerçekliklere dair bilinmezlikleri açığa çıkarmak ve bireyin alımlama eylemlerine bağlı olarak ilgili temada var olan soyut ve eksik kalmış hususları tamamlamak ve somutlaştırmaktır. Etki ve sonuçlarını genellikle gerçeklik kavramı çerçevesinde şekillendiren birçok yazar söz konusu temayı özgün kurgulama teknikleri doğrultusunda eserlerinde işlemişlerdir. Gerçeklik ve kurgu alanlarının bütünleşik olarak örtüştüğü eserlerde okur, kurgudan öte gerçeklik kavramını özümsemektedir.

Belgesel yazının özellikle 1990'lı yıllardan itibaren medya kavramı ile kaynaşarak büyük güç kazandığı dönemin ürünü olan Heimrad Bäcker'in *tutanak* adlı bu metni, oldukça önemli bir yere sahiptir. Medya sektörü ile uzun süreli olarak ilgilenmiş bir isim olarak Bäcker, yayıncılık deneyimlerine bağlı olarak kaleme aldığı eserinde, savaş sonrası dönemde savaş suçlarının yargılandığı Frankfurt-Auschwitz Mahkemelerinde kullanılan raporları, protokolleri ve tutanakları özgün kurgulama teknikleri doğrultusunda işlemiştir. Pek çok özgün el yazması belgeler gibi görsel araçlar içeren metin, okurun belleğinde var olan imgeleri ilgili görseller aracılığıyla canlandırarak iz düşümler birliği yaratmakta ve bellekte söz konusu temanın sürekliliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak burada göstermeye çalıştığımız gibi, Heimrad Bäcker'in tarihsel bellek yitimine karşı bir anımsatma işlevi taşıyan *tutanak* adlı bu metni tüm bu özellikleriyle yalnızca belgesel yazın türüne başarılı bir örnek oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda onu somut şiir biçiminde kurgulayarak türe yeni bir perspektif de kazandırmayı da başarmıştır.

Doç. Dr. FUNDA KIZILER EMER
FATMA NUR YILMAZ

KAYNAKÇA

- Achleitner, F. (2008); Über die Beschreibbarkeit des Unbeschreibbaren oder Versuch eines Nachworts zur nachschrift. Bäcker nachschrift. içinde K. Zeyringer, Österreichische Literatur seit 1945 (s. 131-132). Studien Verlag, Innsbruck.
- Bäcker, H. (1986); nachschrift. Linz, Wien: Edition Neue Texte.
- Bäcker, H. (2004); Tutanak. (E. Altan , & S. Saka, Çev.), Dünyadan Çıkış Yayınları, İstanbul.
- Bağ, Ş. (2014). Belgesel Yazın Üzerine. Humanitas (3), 39-46.
- Eder, T. (1998). Sprachskepsis in der Literatur? Zu einigen erkenntnistheoretischen Voraussetzungen im. Modern Austrian Literature , 31 (3), 19-34.
- Gökalp, G. (2005). Türk Edebiyatında Somut (Görsel) Şiir. Türkbilig Dergisi , 10, 3-16.
- Güven, A. (2012). Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (13), 55-62.
- Huber, F. (2008). Wie anzweigen? Anmerkungen zum Dokumentbegriff von nachschrift. Modern Austrian Literature , 41 (4), 76-81.
- Miller, N. (1985). Prolegomena zu einer Poetik der Dokumentarliteratur. The Journal of English and Germanic Philology , 84 (1), 99-103.
- Porombka, S. (2000). Die Widerkehr zum Dokumentarischen. Literatur der Jahrtausendwende , 267-279.
- Sarı, A. (2006). Türk Alman Poetikasının Kitabı. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Weiss, P. (1971). Notizen zum dokumentarischen Theater. P. Weiss içinde, Rapporte 2 (s. 91-104). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag .
- Wilpert, G. v. (1989). Sachwörter der Literatur. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Zeyringer, K. (2008). Österreichische Literatur seit 1945. Innsbruck: Stu